

ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАҒДАРЫСТА ӨНІРЛЕРДІҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ТАЛДАУ ЖӘНЕ АВТОМАТТАНДЫРУ

Аннотация. Мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың басымдығы болып табылатын өңірлердің орнықты дамуын қамтамасыз ету өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйелердің орнықтылығын бағалау құралдарын құру қажеттілігін өзектендіреді. Зерттеудің мақсаты елдің экономикалық жүйесіне ("басты" жүйеге) қатысты өңірлік экономикалық жүйенің ("бағынышты" жүйенің) орнықтылық дәрежесін айқындау болып табылады. Зерттеу аймақтың тұрақтылығын, кәсіпорындардың тұрақтылығын және үй шаруашылығының тұрақтылығын сипаттайтын әртүрлі макроэкономикалық индикаторларды қолдануды қамтиды. Зерттеудің нәтижесі макроэкономикалық индикаторлар серпінінің қатарларын талдау әдісін пайдалана отырып, елдің экономикалық жүйесінің жай-күйіне қатысты ҚР субъектілерінің орнықтылығын бағалауға әдістемелік тәсілді әзірлеу және ел экономикасында болып жатқан өзгерістерге өңірлік экономикалық жүйенің орнықтылық сыныптарын жіктеу болды. Мақалада бағдарламалық өнімді практикалық қолданудың функционалдық сипаттамалары мен мүмкіндіктері сипатталған. Бағдарлама параметрлердің икемділігіне ие және көрсеткіштердің өзгеруіндегі негізгі тенденцияларды тез анықтауға және дұрыс көзқараспен оларды болжауға жағдай жасауға мүмкіндік береді. Ұсынылған тәсіл өнеркәсіптік өндіріс индексіне сыналды. Бағдарламалық өнім өнеркәсіптік өндіріс индексі бойынша ҚР субъектілерінің орнықтылық сыныптарын суреттейтін және 1998 және 2019 жылдардағы дағдарыстарға өңірлер өнеркәсібінің реакциясын бағалауға мүмкіндік беретін Қазақстан карталарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Түйінді сөздер: тұрақты даму; өңір; мониторинг; автоматтандыру; ЭЕМ-ге арналған бағдарлама; өңір тұрақтылығының сыныптары; макроэкономикалық индикаторлар.

Кіріспе

Мемлекеттік әлеуметтік-экономикалық саясаттың негізгі мақсаты жергілікті деңгейде де, өңірлік деңгейде де аумақтардың орнықты дамуын қамтамасыз ету болып табылады. "Тұрақты даму" термині 1987 жылы Брунтландтың қоршаған орта және даму жөніндегі халықаралық комиссиясында тұжырымдалған. Бұл қазіргі уақытта өмір сүретін халықтың қажеттіліктері қанағаттандырылатын және сонымен бірге болашақ ұрпақтардың олардың қажеттіліктерін қанағаттандыру қабілетіне қауіп төндірмейтін әлеуметтік-экономикалық дамудың осы түрін білдіреді. "Қазақстанның орнықты дамуға көшу тұжырымдамасы туралы", онда осы процесті іске асыруда басты рөл өңірлерге бөлінеді және әлеуметтік - экономикалық дамудың болжамдары мен бағдарламаларын әзірлеу кезінде осы Тұжырымдаманы басшылыққа алу ұйғарылды.

Т.В.Ускова сондай-ақ өңірлер орнықты даму теориясын практикаға енгізу үшін аренаға айналуға тиіс деп санайды, өйткені олар неғұрлым басқарылатын құрылым ретінде әрекет етеді, тарихи тұрғыдан неғұрлым тұрақты аумақтық құрылымдар болып табылады және реформалар кезеңінде өз аумақтарында нарықтық қайта құруларды ынталандыру практикасын осы процестерді мемлекеттік реттеу саясатымен ұштастыру тәжірибесін алды [1].

Қазақстан өңірлері үшін экономикалық, әлеуметтік-мәдени, табиғи, инфрақұрылымдық жеке ерекшеліктерімен негізделген диспропорциялы даму тән [2]. Өңірлердің бір бөлігі бәсекелестік артықшылықтарға ие, мысалы: ресурстық (мұнайға және газға бай), қолайлы географиялық орналасуы (теңіз жағалауы өңірлері немесе ірі жүк

немесе жолаушылар тасымалына қызмет көрсететін өңірлер), ірі агломерациялардың болуы [3]. Осы ерекшеліктерден басқа, әртүрлі әлеуметтік-экономикалық дағдарыстар аймақтардың дамуына әсер етеді.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып және өңірлердің тұрақтылығын талдау мақсатында олардың экономикалық жүйелері тұтастай алғанда "басты" мәртебесі берілген елдің экономикалық жүйесіне қатысты "бағынышты" деп аталатын болады.

Экономикадағы тұрақтылық туралы қазақстандық, ресейлік және шетелдік идеяларға жүгінеміз. "Тұрақтылық" ұғымы техникалық және физика-математикалық пәндер саласынан алынды, қазіргі уақытта олар жүйелер теориясы мен кибернетикада жұмыс істейді (А.М. Ляпунов [4], А. А. Андронов [5], Ю. А. Урманцев [6]).

Әлемдік экономикалық ойдың классиктері тұрақтылықты тепе-теңдік тұрғысынан қарастырды. К. Маркс тұрақтылықты ұдайы өндіріс және нарықтық тепе-теңдік мәселелерімен байланыстырды [7]. Л. Вальрас пен А. Маршалл жалпы экономикалық тепе-теңдіктің алғашқы математикалық моделін ұсынды, оған сәйкес тұрақсыз жағдай тұрақты екі тұрақтының арасында болады [8]. П. Самуэльсон тұрақтылықты бастапқы шарттар өзгергеннен кейін жүйенің тепе-теңдік траекториясына оралу қасиеті ретінде қарастырды [9]. Институционалистер жүйенің тұрақтылығының бұзылуын институттардың үйлесімділігі мен өзара "адгезиясына" нұқсан келтіретін ішкі және сыртқы факторлардың әсерінен сипаттады [10, 11].

Сонымен, тұрақтылықтың келесі факторлары бөлінеді: экономикалық (жұмыс күшін, өндірістік аппаратты көбейту және айналым саласындағы көбею);

1) экологиялық (стандарттар шеңберінде табиғи ортаны сақтау, табиғи орта параметрлерін қалпына келтіру);

2) Технологиялық (өркениетті елдермен технологиялық алшақтықты қысқарту, үйлесімді технологиялардың биосферасын пайдалану ауқымын кеңейту);

3) әлеуметтік (әлеуметтік пропорциялардың ұтымды шекараларына келтіру және аумақ халқының тіршілік әрекетінің әлеуметтік саласы арқылы уәждеменің мақсатты өзгеруі) [14].

Осыған ұқсас көзқарасты экологиялық проблемаларды міндетті түрде ескере отырып, әлеуметтік бағдарланған экономика шеңберіндегі тұрақтылықты қарастыратын С. Н.Бобылев ұстанады [15].

Шетелдік зерттеулерде әлеуметтік-экономикалық жүйелердің орнықтылығын бағалау тәсілдері екі топқа бөлінеді: әртүрлі аспектілер жиынтығы бойынша орнықтылықты сипаттайтын индикаторлар жүйесін құру; орнықтылықтың интегралдық көрсеткішін құру.

Мәселенің дәрежесі

Осы уақытқа дейін Аймақтық әлеуметтік-экономикалық жүйелердің тұрақтылығын бағалауға жалпы қабылданған әдістемелік тәсіл әзірленбеген. Дәстүр бойынша, кез-келген аумақтың жүйелерінің тұрақтылығы үш компоненттің үйлесімін сақтайды: әлеуметтік прогресс, экономикалық даму және қоршаған ортаның "сапасын" сақтау. Осыған сәйкес әлеуметтік және экономикалық салалардағы көрсеткіштерді және қоршаған ортаның жай-күйін бағалау көрсеткіштерін қамтитын индикаторлар да іріктеледі. Осы жұмыста аймақтың әлеуметтік-экономикалық жүйесінің тұрақтылығын бағалау индикаторлары РФ субъектілерінің макроэкономикалық тұрақсыздық көріністеріне реакциясын бағалау тұрғысынан таңдалды. Өңірлік әлеуметтік-экономикалық жүйелердің орнықты дамуын бағалаудың таңдап алынған индикаторлары жалпы қабылданған талаптарға жауап береді:

-индикаторлардың саны жеткілікті болуы керек, бірақ мүмкіндігінше шектеулі;

-барлық индикаторлар ашық сипатта болуы тиіс;

-индикаторлар өзара алынып тасталуы тиіс;

-индикаторлар өзара толық болуы тиіс;

-индикаторларды таңдау кезінде кіші жүйелердің өзара іс-қимылын есепке алатын жүйелі тәсіл талап етіледі;

-деректерді жинау күрделі, қымбат және көп еңбекті қажет ететін жұмыстарды

ұйымдастыру қажеттілігімен байланысты болмауы тиіс [21, 22].

Зерттеу әдіснамасына енгізілген жүйелік тәсілге сүйене отырып, бұл жұмыста аймақ бір-бірімен байланысты және қоршаған ортаға қарсы тұратын белгілі бір тұтастықты құрайтын элементтер жиынтығы ретінде қарастырылады [23]. Сондықтан "өңір" әлеуметтік-экономикалық жүйесінің тұрақтылығын бағалау үш тұрғыдан жүргізіледі: өңір экономикасының жай-күйі, кәсіпорындардың жай-күйі, үй шаруашылықтарының жай-күйі.

Бұл жүйенің басты кемшілігі-аумақтың физикалық-географиялық, биоценодикалық сипаттамаларына, өнеркәсіптік әлеуеттің сипаттамасына баса назар аудару.

Аумақтардың тұрақтылығын бағалау үшін макроэкономикалық индикаторлар динамикасының қатарларын талдауға негізделген қарапайым алгоритм ұсынылады. Сонымен бірге ақпараттың әр түрлі түрлерін автоматтандырылған жинау, беру және өңдеу жүйелерін енгізуді ұлғайту Сандық техниканы қолдана отырып, жүйелердің тұрақтылығын электронды талдау құралдарын әзірлеуді талап етеді. Осындай құрал ретінде ЭЕМ-ге арналған бағдарлама әзірленді "жүйелердің орнықтылығын талдау "бағынышты-басты" олардың өсу қарқынының корреляциясы бойынша" [24], ол деректер массивін өңдеу процесін жылдамдатуға мүмкіндік береді

Бұл бағдарламалық өнім өңірлердің экономикалық жүйелерінің ел экономикасындағы конъюнктураның өзгеруіне реакцияларын анықтауға және жіктеуге арналған. Бағдарлама экономикалық процестерді сипаттайтын индикаторлар динамикасының қатарын талдауды толық автоматтандыруға мүмкіндік береді. Тұрақтылықты талдау алгоритмі төрт кезеңнен тұрады:

1 кезең. Индикаторларды таңдау

Өңірлердің тұрақтылығын бағалау индикаторлары ретінде түйінді макроэкономикалық индикаторлар таңдап алынды. - Кестесінде көрсетілген. 1

1-кесте. Өңірлік әлеуметтік-экономикалық орнықтылықты бағалау индикаторларының тізбесі өңір экономикасының жалпы жай-күйін, кәсіпорындар мен үй шаруашылықтарының жай-күйін сипаттайтын іріктелген индикаторлар келтірілген. Одан арғы зерттеулерде бағалау таңдалған салалардың тұрақтылығын анықтау үшін әрбір индикатор бойынша жеке жүргізілетін болады.

Бағалау саласы	бағалау индикаторлары
	жалпы өңірлік өнім индексінің өсу қарқыны
	тұтыну бағалары индексінің өсу қарқыны
Аймақ экономикасының жағдайы	экспорт көлемінің өсу қарқыны
	өсу қарқыны импорттың ұлғаюы
	инвестициялар көлемінің өсу қарқыны
	сауда теңгерімінің сальдосы
	өсу қарқыны бөлшек сауда айналымының индексі
Кәсіпорындардың жағдайы	өнеркәсіп өндірісі индексінің өсу қарқыны
	халыққа ақылы қызмет көрсету көлемінің өсу қарқыны
	кәсіпорындардың кредиторлық берешегінің өсу қарқыны
	кәсіпорындардың пайдасының / залалының өсу қарқыны
	жалпы жұмыссыздық деңгейінің өсу қарқыны
Үй шаруашылықтарының жай-күйі	нақты жалақы деңгейінің өсу қарқыны
	халыққа кредит беру көлемінің өсу қарқыны
	халық жинақтары көлемінің өсу қарқыны

Аймақтың, кәсіпорындардың және үй шаруашылықтарының тұрақтылығы бойынша авторлар мыналарды түсінеді:

Өңірдің орнықтылығы-бұл өңірлік әлеуметтік - экономикалық жүйенің: 1) бір жолғы тәуекелдердің әсерін әлсірету және олардың әлеуметтік-экономикалық дағдарысқа айналуына жол бермеу; 2) жүйенің тұрақтылығы мен тұтастығы үшін жағдай жасау; 3) жүйеге ұдайы

өндіру процесінің үздіксіз жүрісін, өңір экономикасының бәсекеге қабілеттілігін, өңірдің қаржылық өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейін арттыруды, өмір сүрудің жоғары деңгейін, дамудың стратегиялық бағдарларын орындауды қамтамасыз етуге мүмкіндік беру қабілеті.

Кәсіпорындардың тұрақтылығы кәсіпорынның кірісі мен төлем қабілеттілігін, сондай-ақ шығарылатын өнімнің сапасы мен жаңалығын, капитал мен активтердің қажетті деңгейіне қол жеткізуді қамтамасыз ететін басқарушылық инновациялық, логистикалық, өндірістік, қаржылық және несиелік қызметтің өзара әрекеттесуі негізінде белгісіздік жағдайында тұрақты жұмыс істей алатындығын қамтамасыз етеді.

Үй шаруашылығының тұрақтылығы-бұл макроэкономикалық тұрақсыздық жағдайында үй шаруашылықтарының белгілі бір өмір деңгейі мен сапасын сақтау және қажеттіліктерді (тамақ, киім, баспана және т.б.) қанағаттандыру мүмкіндігі.

2 кезең. Электрондық деректер базасын қалыптастыру

Индикаторлардың мәндері мемлекеттік статистиканың, ҚР Орталық Банкінің, ҚР Қаржы министрлігінің және басқа мекемелердің статистикалық есептілігінен алынады, содан кейін MS Excel кестелеріне енгізіледі.

3 кезең. Есептеулер жүргізу

"Бастапқы деректер" қалтасына орналастырылған MS Excel файлдарынан жасалған бастапқы деректер жиынтығы кез-келген уақытта пайдаланушының өтініші бойынша математикалық өңдеу және талдау үшін бағдарламаның жедел жадына енгізіледі. Енгізу бірнеше секунд ішінде автоматты түрде "файлдардан деректерді енгізу" түймесін бір рет басу арқылы жүзеге асырылады. Әрі қарай, ұсынылған әдіснамаға сәйкес негізгі жүйеде жүретін процестерге бағынышты экономикалық жүйелер ретінде барлық таңдалған аймақтардың реакцияларын математикалық өңдеу және жіктеу және таңдалған индикаторлар бойынша тұрақтылық кластарын талдау нәтижелерін кейіннен шығару автоматты түрде жүзеге асырылады.

4 кезең. Нәтижелерді ұсыну

Нәтижелерді шығаруға дайындықтың барлық қажетті математикалық операциялары үшінші кезеңде орындалады және қажетті мәліметтер жедел жадқа енгізіледі. Бұл көрініс түрін таңдау және нәтижелерді қарау кезінде уақытты үнемдейді. Есептеулер нәтижелері автоматты түрде құрылған кестелер, екі өлшемді қисықтардың екі түрі (сызықтық график, гистограмма) және аумақтың экономикалық жүйесінің тұрақтылық дәрежесін көрсететін карталар (түрлі-түсті/қара-ақ/сұр реңктері) түрінде ұсынылады. Оларды MS Word, MS Excel форматындағы есеп түрінде көрсетуге болады, ал карталарды нүктелік кескін файлдары ретінде қосымша сақтауға болады.

-олардың өсу қарқынының арақатынасын талдау [24]. Бұл тәсілді қолдану принциптерге негізделген:

-әмбебаптылық және масштабталу (бұл әдіс зерттелетін аумақтың экономикалық дамуын сипаттайтын индикаторлардың кең спектрі негізінде әртүрлі деңгейдегі аумақтардың тұрақтылығын бағалау үшін пайдаланылуы мүмкін);

-дифференциалдылық (орнықтылықты бағалау орнықтылықтың алты сыныбы бойынша жүргізіледі: өсу - тұрақты; стагнация-әлсіз төзімді; құлау-депрессиялық; көтерілу-тұрақты; рецессия-осал; регрессия-тұрақсыз);

-жан-жақтылық (тұрақтылықты бағалау аумақ қызметінің барлық негізгі сипаттамалары үшін жүргізіледі: өңір экономикасының жай-күйі, кәсіпорындар мен үй шаруашылықтарының жай-күйі).

Бағдарламаның негізгі функционалдық талаптары мен сипаттамалары:

-Windows XP-ден бастап Windows операциялық жүйесі бар дербес компьютер;

-орнатылған MS Office (Word/Excel)бағдарламалық пакетін пайдалану;

-нәтижелерді бағдарламаның өзінде де, Microsoft Office қосымшаларында да кестелер, графиктер және карталар түрінде ұсыну;

-бастапқы деректер, субъектілер мен уақыт кезеңдері архитектурасының кіріктірілген редакторының болуы бағдарламаны пайдалану мен күйге келтірудің икемділігін

арттырады, сондай-ақ деректерді енгізу, өңдеу және ұсыну бойынша кеңейтілген мүмкіндіктерді қамтамасыз етеді;

-есептеу нәтижелерін өңдеу Borland Delphi 7 ортасында Borland Pascal тілінде жазылған қосымша сыртқы утилиталармен де жүргізілуі мүмкін.

Суреттегі бағдарламаның құрылымы мен алгоритмін түсінуді жеңілдету. 2-суретте оның жұмысының негізгі кезеңдерін көрсететін диаграмма көрсетілген.

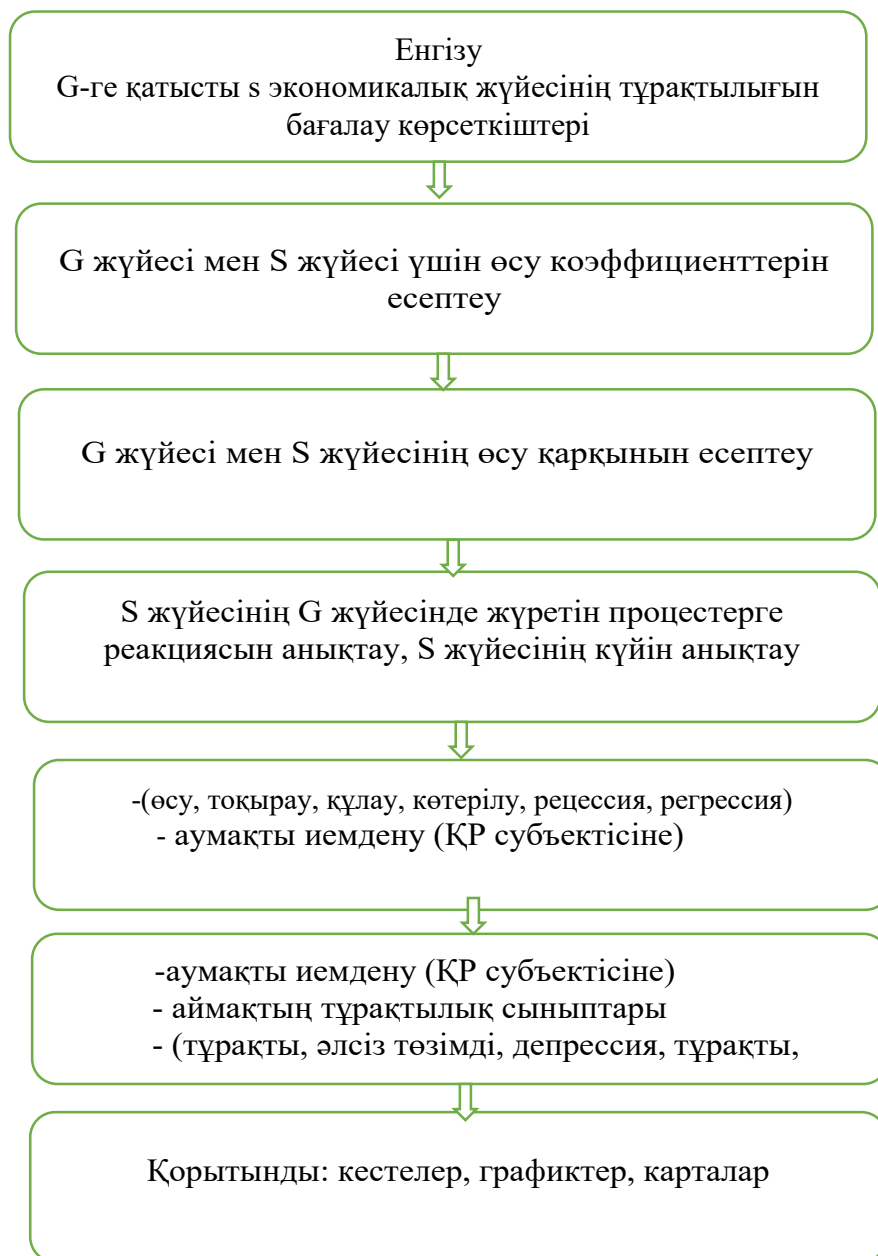


Схема 2. Бағдарламалық өнімнің блок-схемасы

Қорытынды

Аумақтардың орнықты әлеуметтік-экономикалық дамуы экономикалық өсу кезеңінде кеңейтілген ұдайы өндірісті қамтамасыз етуді көздейді. Өңір позициясынан бұл өңірдің ресурстық базасын ұлғайтудан және халықтың әл – ауқатының деңгейін ұдайы арттырудан, ал дағдарыс кезеңінде-негізгі макроэкономикалық индикаторлардың өсу қарқынының аз төмендеуінен немесе тіпті олардың Қазақстанға қатысты өсуінен және дағдарыстан кейінгі кезеңде өңірлік экономиканың тез қалпына келуінен көрінеді. Елдің экономикалық жүйесіне қатысты аймақтың экономикасы неғұрлым тұрақты болса, оның қолайсыз факторларды жеңуге және қарсы тұруға әлеуеті соғұрлым жоғары болады.

Ұсынылған алгоритмге сәйкес аймақтардың жағдайын тиімді бағалау және жіктеу үшін бастапқыда тұрақтылықты жан-жақты бағалауды қамтамасыз ететін өзара байланысты индикаторлар жүйесі құрылуы керек. Пайдаланушының көзқарасы бойынша тұрақтылықты талдау бағдарламасының жұмыс істеуі бірқатар дәйекті әрекеттер түрінде жүзеге асырылады: енгізу – өңдеу – шығару. Бағыныңқы – басты "жүйелердің тұрақтылығын талдау" бағдарламасын олардың өсу қарқынын корреляциялау арқылы пайдалану бастапқы деректерді өңдеуді тездетеді, аймақтың әлеуметтік-экономикалық даму тұрақтылығының көрнекі графикалық бейнесін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Ұсынылған бағдарлама параметрлердің икемділігіне ие және көрсеткіштердің өзгеруіндегі негізгі тенденцияларды тез анықтауға мүмкіндік береді және түсіндіруге дұрыс көзқараспен оларды болжауға жағдай жасайды. Windows операциялық жүйесінің таралуы мен қол жетімділігі осы бағдарламаны іске асыру процесін айтарлықтай жеңілдетеді.

Бағдарламалық кешенді тұрақты экономикалық даму жөніндегі стратегиялық бағдарламалар мен іс-шараларды әзірлеу кезінде жергілікті және өңірлік билік органдары, ғылыми-зерттеу ұйымдары қолдана алады. Бұл бағдарламаны қолдану қабылданған басқару шешімдерінің деңгейін арттыруға көмектеседі.

Список использованных источников

1. Ускова Т.В. Управление устойчивым развитием региона. Вологда: ИСЭРТ РАН, 2009. 355 с.
2. Зубаревич Н.В. Выход из кризиса: региональная проекция // Вопросы экономики. 2012. № 4. С. 67–83.
3. Зубаревич Н.В. Ручное управление регионами // Прямые инвестиции. 2013. № 3 (131). С. 22–25.
4. Федоляк В.С. Концептуальные основы межрегиональных диспропорций социально-экономического развития / в сборнике: Социальное неравенство современности: новая реальность научного осмысления / материалы VI международной научной конференции / под ред. С.Г. Ивченкова. Саратов: Изд-во «Саратовский источник», 2018. С. 497–501.
5. Бакланов П.Н. Территориальные структуры хозяйства в региональном управлении: монография. – М.: Наука, 2007. – 237 с.
6. Теории регионального роста и развития [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://textbook.news/ekonomicheskaya-teoriya_781/teorii-regionalnogo-rosta.html
7. Линский Д.В. Неоклассические теории регионального роста и развития. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://be5.biz/ekonomika1/r2011/1396.htm>.
8. Экономический рост и неравенство регионов России [Электронный ресурс]: https://vuzlit.ru/1101636/ekonomicheskii_rost_neravenstvo_regionov
9. Тополева Т.Н. Формирование инновационной модели развития предприятий промышленного комплекса // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Социально-экономические науки. – 2018. – № 4. – С. 220–232.
10. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения в 50 томах. Т. 23. М.: Политиздат, 1960. 900 с.
11. Сульповар Л.Б. Развитие теории устойчивости социально-экономических систем // Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса. 2009. № 2. С. 83–88.
12. Самуэльсон П.Э., Нордхаус В.Д. Экономика / пер. с англ. 16-е изд. М.: Вильямс, 2000. 688 с.
13. Хайман Д.Н. Современная микро-экономика: анализ и применение : в 2-х т. Т. 1. / пер. с англ. М.: Финансы статистика, 1992. 384 с.
14. Хоскинг А. Курс предпринимательства. Практическое пособие / пер. с англ. М.: Международные отношения, 1993. 352 с.
15. Мифы и реальность «устойчивого развития» / Г.С. Розенберг, С.А. Черникова,

Г.П. Краснощеков, Ю.М. Крылов, Д.Б. Гелашвили // Проблемы прогнозирования. 2000. № 2. С. 130–154.

16. Сигов И.И. Теоретические и понятийные основы региональной экономики (российский опыт). 2-е изд., доп. М.: Вуз и школа, 2005. 368 с.

17. Моделирование устойчивого развития как условие повышения экологической безопасности территории / А.И. Татаркин, Д.С. Львов, А.А. Куклин, А.Л. Мызин, Л.Л. Богатырев, Б.А. Коробицын, В.И. Яковлев. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1999. 276 с.

18. Бобылев С.Н. Индикаторы устойчивого развития: региональное измерение. Пособие по региональной экологической политике. М.: Акрополь, ЦЭПР, 2007. 60 с.

19. Hamilton K. Genuine Savings as a Sustainable Indicator. Washington, 2000. 436 p.

20. Floridi M., Pagni S., Falorni S. Luzzati T. An exercise in composite indicators construction: Assessing the sustainability of Italian regions // Ecological Economics. 2011. Vol. 70, № 8. P. 1440–1447.

21. 8. Региональная экономика в условиях ВТО: монография / под ред. О.И. Боткина. – Екатеринбург: Изд-во ИЭ УрО РАН, 2013. – 158 с.

22. 9. И.В. Милькина, Теоретические основы формирования стратегии инновационного развития территорий, Журнал № 10, Инновационная деятельность в регионах, 2007.

23. 10. Дашимолонов Ч.В. Формирование кластерных образований как фактор устойчивого развития экономики региона (на примере г. Санкт-Петербург) // Вестник Бурятского государственного университета. 2013. № 2. С. 89-92.

24. 11. Радущинский Д. А. Экономическая теория и политика современного Китая // Известия СПбГУЭиФ – №3 – 2007 (51) – с. 39-48.